

מִי בַּמַּיִם • חוקר קהילות ישראל ומומחה המנהגים ומקורותיהם

"המחקר מהווה פרפראות
לדברי תורה". החוקר
התורני הרה"ג רבי יחיאל
גולדהבר

הרה"ג רבי יחיאל גולדהבר בראיון חג מיוחד

אידיש על הטיטניק

חקר המנהגים היהודיים ופנקסי הקהילות מעלה ממצאים מרתקים • בראיון רוי תגליות, מברר הרה"ג רבי יחיאל גולדהבר את מקור החרם על השיבה לספרד, חושף את הסכמת החתם סופר לתרגום הש"ס לגרמנית והסיבות לחזרתו מההסכמה ומגלה מה היה כתוב על הסכו"ם הכשר שטבע עם הטיטניק

יהודה שוורץ

צילומים: נעם מושקוביץ, שאטרסטוק

כ"ג ניסן תרע"ב. ספינת הענק 'טיטניק', שנבנתה בבריטניה ונודעה כגדולה והמפוארת ביותר לזמנה, יצאה מנמל סאות'המפטון שבאנגליה, לנמל ניו יורק, כשעל סיפונה כ-2,220 נוסעים ואנשי צוות, אך סירות הצלה ל-1,178 איש בלבד. על ההגאים פיקד רב-החובל הוותיק אדוארד סמית' בן ה-62, שנחשב באותם ימים לאיש הים המנוסה והטוב בעולם. חמשה ימים לאחר מכן, אירע אחד האסונות הימיים הקטלניים בהיסטוריה. הספינה שהוגדרה כחסונה מטביעה, פגשה קרחון ענק בהפלגת הבכורה וטבעה. באסון נספו 1,517 נפשות ובהם ידוענים רבים, ש'הצליחו' להשיג כרטיס למסע.

חידוש היסטורי שהתגלה לאחרונה, חושף כי על סיפון הטיטניק היה משגיח כשרות מוסמך, שהופקד על מטבח שהוכשר במיוחד עבור עשרות שומרי מצוות ומסורת מבין הנוסעים. המטבח

דרמטיים ומטלטלים, שחלקם הניעו את אמות הספים של שוחרי המדע והמחקר שבינינו.

כיצד נכנסת לתחום חקר מנהגי ישראל ומה הביא אותך לעסוק בכך?

"חותני הוא הגה"צ רבי בונם יואל טויסיג זצ"ל, אב"ד מטרסדורף", מספר הרב גולדהר. "אביו הגה"צ רבי ישראל זצ"ל, שהיה בפועל הדיין האחרון בקהילת מטרסדורף המעטירה, נהג להעלות על הכתב מנהגי ישראל מקהילות שונות. רבים מתוכם הספיק להדפיס וחלקם נשארו בכתובים. לאחר פטירתו, נותרו הכתבים בידי חותני.

"למעשה, מאז היותי נער, אהבתי להתחקות אחר שורשי כל מנהג וטעמיו. משנוכח חמי כי יש לי את התכונה הזו, החליט להפקיד בידי את צורר הכתבים וביקש ממני לעבד אותם, להאיר ולהוסיף נופך, ולהוציאם לאור עולם. באותה עת, כבר עסקתי ממושכות בחקר 'שבע הקהילות'. מדובר בקהילות יהודיות אורתודוקסיות במחוז בורגנלנד

השפיעו על יצירת המנהגים. לפעמים, המנהג המקומי היה מבוסס על מנהגים שהיהודים הביאו עמם ממדינות אחרות בהן התגוררו, וכאשר עקרו לכאן המשיכו לקיים אותם. ייחודיותן של שבע הקהילות היא שמנהגיהן היו מושתתים על שילוב ההווי – ואולי גם על הפולקלור – היהודי, הגרמני והצ'כי. בכל מנהג, הייתי צריך לבדל את בית האב הטיפוסי שלו ולרדת לעומקו".

מדוע חזר בו החתם סופר "בשנת תקפ"ח, ביקש יהודי בשם ר' אלכסנדר פינר, מתלמידי הגאון בעל ה'חוות דעת' ובעל תואר ד"ר לפילוסופיה יהודית, לצאת במגמה מהפכנית חדשה. הוא ביקר אצל רבנים רבים בגרמניה והונגריה ושטח בפניהם את הצעתו לתרגם את התלמוד לגרמנית. פינר הסביר, כי מכיוון שהדור הצעיר לא שולט בלשון הקודש, ובוודאי לא בארמית, מן הראוי לתרגם את הגמרא לשפה מוכרת עבורו, ובכך לאפשר לו ללמוד כראוי. רבנים רבים קיבלו את ההצעה והעניקו לו

"מנעורתי אני מתחקה עד השורש". הרב גולדהר במרתפי הספרייה הלאומית בירושלים

סיפק תפריט כשר, שהוגש בצלחות מפוארות, שבמרכזן התנוסס 'לוגו' הספינה לצד המילה 'כשר'. גם בסכום המיוחד ששימש את הסועדים הוטבע ה'לוגו', ובשוליו נחקקו המילים 'בשרי' או 'חלבי'. הגילויים האמורים, הם רק 'קצה הקרחון' מתוך שלל חשיפות, שכולן כרוכות בפרספקטיבה היהודית והתורנית של הטיטניק וטביעתה.

מי שעומד מאחורי התגליות המרעישות, הוא החוקר הדגול הרה"ג רבי יחיאל גולדהר, מחשובי חסידי קרלין-סטולין, שנחשב לאוטוריטה בתחום חקר המנהגים, ואף חיבר וערך ספרים רבים, ובהם ספרו המרתק 'מנהגי הקהילות'. התמחותו בענף זה, דרבנה אותו לעסוק במרחב נושאים ותחומים השייכים לז'אנר יהודי-תורני. אין כמעט מחקר אחד בתחום האנתרופולוגיה התרבותית שיצא מתחת ידיו של הרב גולדהר ולא סיפק פרטים

הסכמות. אחד מהם היה מרן החתם סופר זצוק"ל. פינר הדפיס את המסכת הראשונה, מסכת ברכות, ובהקדמה הוא מתאר את השתלשלות ההדפסה והרקע למיזם. למעשה, מסכת ברכות הייתה גם האחרונה, מכיוון שפינר לא המשיך במפעלו. אולי משום שהיוזמה לא נחלה הצלחה כציפייתו. מה שמסקרן הוא, כי בפתח המסכת לא מופיעה הסכמתו של החת"ס, למרות שהסכמות אחרות כן מופיעות בה".

מהי הסיבה?

"במחקר שפרסמתי לפני ארבע שנים על הנושא, חשפתי כי החתם סופר חזר בו מהסכמתו. נותר לנו עותק של 'הבהרה' ובה גילוי דעת מהחתם סופר, אודות העילה לנסיגה בדעתו. החתם סופר מספר, כי לאחר שהעניק הסכמתו, נודע לו כי פינר הוא בדאי וכזבן. מסתבר, שכאשר החת"ס שאל

שבאוסטריה, אשר התפרסמו כמרכז חשוב החל משנת ת"ן ועד לגירושם הסופי של היהודים בעקבות האנשלוס (סיפוחה של אוסטריה כמחוז ברייך הנאצי בשנת תרח"צ). מדובר בקהילות מרכזיות, בהן מטרסדורף, אייזנשטאט ועוד, שתפסו מקום בולט בריכוז היהודי באירופה בכלל ובאוסטריה בפרט.

"במהלך התחקירים שעשיתי, חשפתי צפונות רבות, הן מתוך ספרים ומסמכים תיעודיים שונים, והן מפי יהודים שהיו תושבי הקהילות, ובניהם ששאבו זיכרונות מפייהם. הגעתי לאוקיינוס של חומרים. המוטיב המרכזי שלי היה, לעמוד על טעמו ושורשו של כל מנהג, בשל מה נוצר, מאיזו סיבה וכיצד התפשט בקרב העם. נוכחתי למשל, כי במקרים רבים, האזור שבו התגוררו או השכנים שחיו בסביבה, לפעמים אפילו שאינם בני ברית,

"חשפתי צפונות מתוך דברי רבותינו הקדושים"

הוראת מרן הגר"ש וואזנר זצוק"ל: "להקפיד על חוקי המכס"

הרב גולדהבר הסתופף בצלם של גדולי ישראל וזכה לאמונם. כשנתיים לפני נישואיו, הייתה לו קביעות בלימוד עם מרן הגר"ח קנייבסקי פעמיים בשבוע. גם לאחר נישואיו לא וויתר על הקשר, והמשיך בחילופי מכתבים עמו עוד שנים רבות. באמתחתו שמורות עשרות גלויות מלאות עניין בשלל נושאים תורניים.

כמו כן, זכה לשאוב מבארותיו של מרן הגר"ש וואזנר זצוק"ל. כאשר הכין שיעור מרתק שנשא בחול המועד בעניין הלכות והנהגות בטיסות טרנס-אטלנטיות, בבית המדרש הגדול של קרלין, הציג הרב גולדהבר לפני כמה מרבני הדור, רשימת שאלות אקטואליות בסוגיה זו, שהיא בבחינת 'מת-מצוה', מחמת אי בהירותה. בין השאר, שאל את הגר"ש אודות אלו שמייבאים פריטים שונים ארצה וסבורים כי אין חובה לדווח על כך למכס, שכן הכלל של 'דינא דמלכותא דינא' איננו תקף במדינה שאיננה שומרת על חוקי התורה. התשובה של הגר"ש הפתיעה בחריפותה: "אני לעצמי 'קנאי' יותר מנטורי קרתא, אבל חוק הוא חוק! יש להקפיד על חוקי המכס ללא כחל וסרק!"

יריעה רחבה ניתן להקדיש למרקם היחסים התורני ששרר בינו לבין חברי בד"ץ העדה החרדית, דוגמת הגר"מ הלברשטאם זצ"ל והגר"מ ברנדסדורפר זצ"ל. ל'בקהילה' נודע, כי למרות המסורת הרווחת על חרם שהטיל הבד"ץ לפני כשמונים שנה על הספרייה הלאומית בירושלים, שקבע בשעתו כי אסור להיכנס אליה, ביקש הגר"מ ברנדסדורפר להיעזר ברב גולדהבר, ששווה בה רבות לצורך מחקריו, וביקש ממנו תכופות לשאול ממנה ספרים או תצלומים, לצורך עיון וכתובת תשובותיו ההלכתיות.

אותו בעת הביקור מי עומד לתרגם את המסכתות לגרמנית, השיב פינר, כי המלאכה תופקד בידי רבני ערים חשובים, כאשר כל אחד יקבל כמה מסכתות לתרגום. פינר הוסיף וציין, כי אחת המסכתות שתורגם בידי הגאון רבי נתן אדלר זצ"ל, רבה של הנובר.

"באותו רגע נחה דעתו של החת"ס והוא ניאות לתת הסכמה. אולם לאחר צאתו של פינר מהבית, שב הספק וניקר בליבו. החת"ס מיהר לשגר מכתב לרבה של הנובר, כדי לברר האם נכוחים הדברים. תשובתו של הנמען, הפתיעה אותו: 'לא היו דברים מעולם', טען הגר"נ, 'כלל לא התבקשתי לתרגם מסכת כלשהי, ואינני יודע במה דברים אמורים'. מכאן ועד למכתב חדש שמבטל את ההסכמה, הדרך הייתה קצרה. את מכתבו של הרב אדלר, יחד עם הבהרת החת"ס שחזר בו, הדפיס הגר"נ צבי הירש לערן זצ"ל, מרבני אמסטרדם, והפיצו בכל מקום אפשרי.

"למעשה, הגה"ק ממונקאטש בעל ה'מנחת אלעזר' זצוק"ל, טען שהוא לא מאמין שהחת"ס נתן הסכמה כזו. אבל אני מצאתי את ההסכמה האורגינלית, כמו גם עוד כמה הסכמות נוספות, כולן אותנטיות, שמשום מה לא נתן להן פינר במה ובטיב. כשפרסמתי את ההסכמה, הפרסום עורר סנסציה והדים רבים בקרב שוחרי היסטוריית קהילות ישראל".

אבל כאן לא נגמר הסיפור. "בל"ג בעומר האחרון, פגשתי סוחר יודאיקה ואספן, ששח לי כי רכש צרור כתבי יד, וביקש ממני לרפרף בהם ולבדוק אם יש שם 'מציאה' כלשהי. עליתי לביתו והתחלתי לעלעל בחבילה. רוב הכתבים לא דיברו אלי, אבל דף אחד צד את עיניי. היה זה העתק של מכתב, שהחת"ס כתב לרבי שלמה שפירא זצ"ל. יש שם עמוד אחד, מתוך שניים, אך השני לא היה באותו צרור ועקבותיו לא נודעו בשלב זה. מכיוון שמכתב זה טרם היה ידוע עד כה, הרי שיש לו חשיבות רבה בשוק האספנות. כשעיינתי במכתב, כמעט נפלתי מהכיסא... אדם מהשורה לא יבין מה נאמר בו. הוא מנוסח במעין קודים והמשפטים בו עמומים יחסית. רק השואל יכול להבין במה מדובר. מכיוון שעסקתי בנושא, הצלחתי לפצח את התוכן.

"החת"ס מגלה שם סיבות נוספות לכך שנמלך בדעתו מהסכמתו לתרגום המסכת בגרמנית, ומסביר, כי הרשעים, קרי הזרמים הפשרניים של הרפורמים וכתותיהם, לוקחים את התלמוד ומשתמשים בתכניו כדי לנח את היהדות. עוד הוא מספר, כי ביקש מפניר דוגמא של תרגום, וכשזה הובא לפניו, הוא נוכח כי רוחו לא הולמת את המקובל בקרב שלומי אמוני ישראל. בנוסף, החת"ס כותב, כי שניים מגדולי ישראל 'רדפו אחריו' (אחרי פינר) כלשונו, ודרשו ממנו להימנע מתכניתו. מדובר בחמיו של החת"ס, מרן הגאון רבי עקיבא אייגר זי"ע, ורבה של פראג הגאון רבי שמואל לנדא זצ"ל, בנו של מרן בעל ה'נודע ביהודה' זי"ע. "אני מתכנן לפרסם את התגלית הזו, במאמר מקיף על הנושא, לקראת ההילולא הקרובה של החת"ס בכ"ה תשרי הבעל"ט", מסכם הרב גולדהבר.

בנש"ק בנשיאות בית המשפט העליון

במסגרת מחקריו ושהותו הרבה בספריה הלאומית,

טעות כתיב: מקור מנהג כיסוי השופר בברכות

במהלך הראיון התוודענו לשלל מנהגים מעניינים. הרב גולדהר עלה על מקורם של אלפי הלכות, הליכות ומנהגים. חלקם אמנם נתפסו כמנהגים והלכות שרירים ועיתקי יומין, אך לדבריו בטעות יסודם. הוא מקדים ומבהיר, כי למרות שלאחר שנפוצו אין לפקפק עליהם, מן הראוי לפחות לדעת את שורש הדברים, בבחינת 'תן לחכם ויחכם'.

"אנו עומדים לפני חודש תשרי, ויש לי על אחד ממנהגיו גילוי דרמטי, שפרסמתי לפני ארבע שנים. במטה אפרים (סימן תקפה, ג) נאמר: 'זיהיה (השופר) מכוסה עד גמר הברכות שנוטלו משם (מהשולחן) לתקוע בו'. ואכן, נהגו כך בקהילות רבות, כי לעת תקיעת שופר מכסים אותו במפת מיוחדת לפני הברכות. מאז ומעולם הציקה לי השאלה, מדוע ייגרע חלקו של השופר ממצוות אחרות, כדוגמת לולב, מצה או אפילו סתם פרי, שעלינו להחזיק בידינו בשעת הברכה?

"למעשה, הראשון שמציין טעם לכך, הוא הגר"ד לוריא זצ"ל, מתלמידי תלמידיו של הגר"א זי"ע, שמסביר שמכיוון שאחד הטעמים לתקיעת שופר, כפי שמציין רבינו סעדיה גאון, 'להזכירנו על ידי תקיעת שופר של איל עקדת יצחק, שמסר נפשו לשמים ונשחט תמורו איל: וכן אנחנו נמסור נפשנו על קדושת שמו ויעלה זיכרוננו לפניו לטובה'. ומוסיף הגר"ד, כי הלא ידוע שהשטן ניסה לעכב ולשבש לאברהם אבינו ע"ה את מצוות העקדה, לכן אנו גם נוהגים לכסות את השופר, שהוא זכר לאילו של יצחק, לבל תשלוט בו עינו הרעה של המקטרג בשעה נעלית זו. החזיקו אחריו כל המפרשים, שצינו את המנהג הזה וטעמו, כמו נוצרו כרוכים זה בזה.

"במסגרת מחקר, ניסיתי להגיע לשורש המנהג והופתעתי מאד לנוכח הממצאים. בגמרא ובראשונים אין כל אזכור לכך. נושאי הכלים בשולחן ערוך, מביאים את המקור למנהג, מפי השל"ה הקדוש והב"ח זי"ע, אולם יגעת וטרחת ואל מצאתי את הדברים בספריהם. לבסוף, עליתי על המקור.

"ישנם שלושה ספרי מנהגים בולטים, שעליהם מבסס מרן הרמ"א זי"ע רבות מפסיקותיו. מדובר בספרי הגר"א אייזיק מטירנא, המהרי"ל והגר"ר אברהם קלחון. בספרו של רבי אייזיק, ישנה הגהה והוספה, שאיננה פרי עטו של המחבר, אלא של אדם שטיבו לא ברור. מצאתי את המהדורה השלישית של ספר זה בספריה הלאומית, ושם מופיעה בהגהה פסקה מעניינת: 'יש לנסות (עם נ' ולא עם כ') את השופר בשעת הברכה... הגרסה הזו נראתה לי מוזרה. הפכתי את העולם כדי למצוא את המהדורה הראשונה והשנייה. את השנייה מצאתי, אך הראשונה נעלמה מהאופק. בכל אופן, במהדורה השנייה נדפס: 'מותר לנסות את השופר בשעת הברכה'... דהיינו, אם בעל התוקע מנסה לשבריר שניה את השופר, לאחר הברכה ובטרם יחל בתקיעות, אין בכך משום 'הפסק'.

"ובכן מה קרה? במהדורה זו כותב המגיה 'מותר לנסות'. בשלישית כבר נכתב 'יש לנסות' ולא ברור לי מקור השינוי. אבל הטעות הפטאלית העיקרית, מופיעה במהדורות הבאות, בהן נאמר: יש לכסות את השופר... הטעות נובעת מכך, שהנ' והכ' בדפוסים הישנים זהות, וקשה להבחין ביניהן, זולת לעין מקצועית. מכל זה הסקתי שהשערת נכונה: אין מקור אותנטי למנהג שפשט בעם במשך מאות שנים.

"לפני שפרסמתי את המחקר, שיתפתי את ידידי הרה"ג בנימין המבורגר, ראש מכון מורשת אשכנז, בתגלית. הוא טען, כי אסור לפרסם אותו וכי הוא עלול לחולל רעידת אדמה... אולם סברתי אחרת. מכיוון ש'תורה היא וללמוד אנו צריכים' ויש לעיין היטב בכל מנהג והלכה. הבאתי את ציוני הדרך המוכיחים כי המקור הראשון למנהג מבוסס לכאורה על טעות דפוס. אולם, אין בדעתנו חלילה, לקעקע או לקרוא תיגר על המנהג, שכאמור מופיע בפוסקים האחרונים, ודי לנו גם בכך כדי לקיימו ולהמשיך בו."

הוא אזכר בדבריו את הרב הראשי לשעבר הרב הרצוג זצ"ל, זקנו של בוז'י, שהביע את השתאותו לנוכח הפרטים שהעלה. גם במקרה הזה, הפכו הרצוג והרב גולדהר לידידים. בהמשך, תיווך הרב גולדהר לבקשת הרצוג, ביקור במעונו של כ"ק האדמו"ר מקרלין.

מה שמעניין אצל הרב גולדהר הוא החיבור לקהלים שונים. הוא יכול לשאת דברים בכנס שבו משתתפים רק חילונים, ובמקביל מזמין להרצות בפני אנ"ש, ואפילו אצל חסידי סאטמר... רוחב ידיעותיו כה עצום, שבכל חצר ומקום יש לו מה לחדש, ואף לנפץ מיתוסים... לא פלא שהוא הפך לאישיות מוערכת ורבים נוהרים לדרשותיו ולהרצאותיו.

ברשות הרב גולדהר מכתבי הערכה מאישים בכירים בציבור הד"לי והחילוני, שלא מפסיקים להביע התפעלות מאדם חרדי שהגיע להישגים כבירים כאלו, ובפרט לאור העובדה כי באישיותו ובהרצאותיו הוא מהווה גשר קונסטרוקטיבי בין העדות ושבטי ישראל.

הקינות של נובהרדוק

ובחזרה לטיטניק. מה מביא אותך לחפש ממצאים יהודיים סביב הספינה הזו?

"הטביעה העסיקה חוקרים רבים ברחבי העולם, אבל אף אחד לא חקר את ההיבט היהודי שלה, בפרט נוכח העובדה שהפליגו בה יהודים רבים. לקראת ציון מאה שנה לטיטניק, החלטתי 'לצלול' בנבכי הפרטים הללו. הממצאים שדליתי, לא נופלים בחשיבותם מאלו ששלו הצוללנים משברי הטיטניק במעמקי הים...

"כשנכנסתי לתמונה, עברתי על עיתונים וספרים שתיעדו את ההפלגה והטביעה ולא מצאתי אזכור ליהדות. לאחר חקירה מאומצת, מצאתי רשימה שמית של רוכשי הכרטיסים, המחיר ששילמו והמחלקה שבה הפליגו. נמצאו בה שמות יהודים אותנטיים ללא ספק. הסקרנות ניצתה בי והתחלתי לחפש בספרות התורנית, בה מצאתי שלל התייחסויות. עצרות מספר שנערכו על הנספים בכמה קהילות, בעיקר אלו שהמפליגים השתייכו אליהן, שאלות על עגונות שבעליהן היו בספינה ותיאורים קורעי לב מההלוויות שנערכו לחלק מהטובעים.

"המשכתי ואספתי כל בדל ידיעה שקשורה לטיטניק, ומצאתי כי חוברו פואמות עצובות ושרירים נוגים לזכר הנספים, וגם אודות ההפלגה שהסתיימה בכישלון קולוסאלי. ידיד סיפר לי, כי שמע פעם מהרה"צ רבי יעקב מאיר שכטר, ממנהיגי ברסלב, על שיר ששמע בצעירותו מפי הירושלמים, שחובר לרגל המאורע. כשיבקשתי מהגר"מ לשחזר אותו, הוא זכר רק את התוכן באופן כללי, אך לא ידע לצטט את המילים. לאחר מאמצים הגעתי לקשישה ירושלמית, שזכרה הרבה ניגונים באידיש מירושלים העתיקה ומסרה לי את מילות השיר המלאות. לא הפצתי אותו עדיין, שכן הוא הגיע לידי רק לאחר פרסום מאמרי בנושא הטיטניק.

גולדהר שלח אגרת לשופט וסיפר לו על תגליותיו. השופט היה המום וביקש לשמוע מקרוב על הממצאים המעניינים, שרובם לא היו ידועים לו. השניים הפכו לידידים קרובים. בהמשך, הכין הרב גולדהר לבקשת השופט אילן יוחסין גדול שמתאר את שורשי וענפי המשפחה המפוראת.

לרב גולדהר קשר עם משפטים נוספים, דוגמת השופט צבי טל, שר המשפטים לשעבר יעקב נאמן ועוד. כולם התפעמו מהיקף האפיקים הרחבים שלו והסתייעו בהם. כך גם הפתיע את יו"ר מפלגת 'המחנה הציוני', ח"כ בוז'י הרצוג, כאשר בכנס של רופאים למען בריאות הנפש, אליו הזמין הרב גולדהר להרצות ובו נכח גם הרצוג, סיפר הרב גולדהר בנאומו על חומר רב שנמצא ברשותו, העוסק ביחסם של החרדים ליום השואה.

צבר הרב גולדהר ידע עצום בנבכי המנהגים והשלכותיהם, וגם עלה על חשיפות מרתקות. כך למשל הוא גילה, כי זקנו של מי שכיהן בעבר כנשיא בית המשפט העליון, השופט בדימוס אשר גרוניס, היה תלמיד חכם עצום בשם הגר"ר אשר גרוניס זצ"ל, שכיהן כרב בפולין ולאחר מכן בעיר קארדיף באנגליה. הגילוי עלה בחכתו בעת שהכין מאמר בסוגיית מיקום נר חנוכה, ובמהלכו מצא שהרב גרוניס זצ"ל חידש פרט מעניין בסוגיה זו.

במהלך ההתחקות אחר אבות משפחתו של השופט, התברר לרב גולדהר כי הוא חוטר מגזע היחס של גדולי עולם כבעש"ט הקדוש, רבי פנחס מקורין, רבי שלמה מקרלין, רבי ישראל מרוז'ין, בעל ה'חידושי הרי"ם' מגור ועוד. מסתבר, כי השופט גרוניס הוא לא פחות מאשר בנש"ק... הרב

"ישנו שיר אחד, שטרם הצלחתי להניח עליו את ידי. נודע לי, כי בנובהרדוק נהגו התלמידים לחבר שירים ופואמות ולהעלותם על הכתב בתווים. מכל מחברות התווים, לא נותר ככל הידוע שריד, זולת אחת שנמצאת אצל יהודי מסוים. הלה הסכים לשחרר מספר לחנים לידי של מגיד המישרים הרה"ג רבי ישראל מאיר שושן, שאף הוציא אותם לאור באלבום נדיר ומשובח. באותה מחברת בודדת, יש גם שיר שחיברו ה'נובהרדוקים' לזכר הנספים, אבל הלה מתעקש ואינו מוכן להוציא אותו בשום אופן, לצערי".

הזכרת את הסכום שהיה בספינה. איך הגעת לזה?

"את התפריט הקולינרי מצאתי באחד הארכיונים, וכשעברתי עליו, ראיתי שהוא היה כשר ללא פקפוק. לגבי הסכום, יצא לי לשוחח עם סוחר יודאיקה חרדי בלונדון, שסיפר לי כי מכר את הסכום הכשר שנמשה ממצולות הים, לעשיר חרדי באנגליה. לאחר מכבש לחצים, הסכים הלה לשלוח לי תצלום של הפריטים, ושם גיליתי את הכתוביות 'בשרי' ו'חלבי' שנכתבו באידיש... את הצלחת ראיתי בבית מכירות של עתיקות ויודאיקה. הסקתי מכל זה תובנה מעניינת, ולפיה, בעלי הספינה הנוכריים, עשו ייצור מיוחד של כלים כשרים עבור הנוסעים היהודים".

הרב גולדהבר, אתה עומד גם מאחורי הגילוי הסנסציוני של מה שמוכר כ'חרם ספרד'.
"הפוסקים דנו בבירור השמועה, שגולי ספרד

הטילו 'חרם' לאחר הגירוש, שלא יבוא שום יהודי לספרד. במשך מאות שנים שאלו יהודים רבים האם ה'חרם' בתוקף, או שבזמנינו כבר מותר לגור ולבקר שם. לאחר מלחמת העולם הראשונה, ביקשו רבים להגר לספרד, אך חששו מפני אותו 'חרם'. כל הרבנים שעסקו בסוגיה זו, נלאו לחפש מקור לשמועה ואמתותה, ועבור רבים היא הייתה כאגדה אורבנית. כך למשל, מרן הגר"ע יוסף זצ"ל בשו"ת יביע אומר, מצטט את דברי הגרי"מ טולידאנו זצ"ל, מספרו נר המערב: "ואבותינו סיפרו לנו, כי בני משפחת טולידאנו, שמוצאם מעיר טולידו אשר בספרד, גזרו חרם על עצמם לבלתי שוב עוד לספרד, וקראו להם מאז 'טולידאנו', כלומר טולידאנו (לא) בשפה הספרדית". ובשו"ת שרידי אש הוסיף וכתב: "אבל היא שמועה בעלמא, כי לא נזכר זה כלל בספרי גולי ספרד".

"כבר בתור ילד שמעתי על החרם, ותמיד קינן בי הרצון לברר את מקורו. זכיתי לפענח את החידה הזו לפני חמש שנים. במהלך חיפושיי, איתרתי ארבעה פנקסים של קהילות ממגורשי ספרד. בכל הפנקסים נכתב החרם בלשון זהה פחות או יותר, ואף הוסיפו אזהרה, כי 'מי שיחזור לספרד, לא יוכל יותר לעולם לשוב ולהשתלב בקהילה'. במחקר שפרסמתי על הגילוי המרעיש הזה אף הוספתי את הרקע, הטעמים והנימוקים לכך".

עד כמה קיים תיעוד באופן כללי למנהגי יהדות ספרד?
"בשונה מהאשכנזים, שבמשך הדורות

נהגו לרשום ולתעד את המנהגים, לצערנו, אין שום תיעוד מנהגים (זולת מה שמופיע בספרי הראשונים, גדולי ספרד) מלפני תקופת גירוש ספרד. האשכנזים גם גלו ונדדו רבות, מעיר לרעותה וממדינה למדינה, והיה חשוב להם כנראה, לשמר את מנהגיהם הישנים לפני שהם מתערים במקום החדש ומאמצים את מנהגיו, ולכן העלו אותם עלי ספר.

"עם זאת, הצלחתי לגלות אוצר בלום. היה זה לפני שנים אחדות, כאשר תרגמו את דו"חות ותיקי האינוויזיציה מספרדית לעברית. כאשר עיינתי בהם, 'עליתי' על שלל מנהגים יהודיים בספרד, שעליהם נחקרו האנוסים במרתפי החקירות. כך למשל, אחד מהנחקרים נשאל, האם זה נכון שהוא נוהג לאפות חלות בכל יום שישי. כך ביקשו החוקרים להוכיח לו, שהוא לא קיבל עליו את הנצרות, וממשיך לקיים מנהגים יהודיים... אם עד כה סברנו, כי המקור לאפיית חלות לכבוד שבת, הוא מנהג אשכנזי, כפי שהובא בדברי הרמ"א (או"ח סימן רמ"ב סעיף א') שאף הדגיש: 'והוא מכבוד שבת ויום טוב ואין לשנות'. הרי שמהגילוי אנו מסיקים, שגם בספרד נהגו לאפות חלות לכבוד שבת".

הרב גולדהבר מבקש לסיים ברוח הימים: "בראש השנה, בו נהגו לטבול את החלה בדבש, כלנו, אשכנזים וספרדים, נתאחד לפחות במנהג אפיית החלות... אני מאחל לכל בית ישראל, שנה טובה ומתוקה כדבש". ■

בס"ד

צילום: ישראל ברזוג

עלות השותפות לשנת תשע"ו 180 ש"ח

בשנת תשע"ה 163,000 חולים אינקולגיים מתוכם 28,000 חדשים

ידעו צרות!

חותמים שותפות, שלא נדע מצרות!

1-800-236-236

עזר מציון
מערך תמיכה רפואית

מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א:
"השותפות עם 'עזר מציון' כוחה גדול במיוחד בעת כזאת אשר סימני עקבתא דמשיחא גלויים לעין כל. וראוי לכל יהודי הדואג מ'חבלי משיח' להיות שותף איתם במעשי החסד הרבים שלהם".

2/2019 ח"א